

40-årskriser, 20-årskriser och dagens ekonomiska politik*

I denna artikel visar Lennart Schön på regelbundenheter i vår ekonomiska historia. Dessa uppträder i form av 40-årscyklar som inom sig rymmer 20-årscyklar. Idag befinner vi oss på väg in i en andra 20-årscykel efter 1970-talets strukturkris. Erfarenheter från tidigare strukturella förlopp visar att dagens politik för prisstabilisering riskerar att blockera ny tillväxt.

Det finns mönster i industrisamhällets historia som ger perspektiv på dagens situation. Förloppet sedan 1800-talets mitt kan mycket generellt beskrivas med cirka 40-åriga strukturcykler som gått genom faser präglade av omvandling, av rationalisering och av kris. Varje sådan strukturcykel har också innehållit två cykler på cirka 20 år som haft olika karaktär – från en mera hemmamarknadsbetonad till en internationellt inriktad expansion. Nu befinner vi oss i övergången till en möjlig andra 20-årscykel i den strukturperiod som inleddes med 1970-talets kris. Detta strukturella mönster ger andra perspektiv på drivkrafterna i samhällsutvecklingen och på den ekonomiska politiken än de som idag är förhärskande.

I denna artikel presenteras först huvudragen i strukturcykeln och forskningen kring strukturell förändring vid Ekonomisk-historiska institutionen vid Lunds universitet. Därefter behandlas några av de centrala faktorerna i det strukturella förloppet och slutligen ges några perspektiv på den ekonomiska politiken, framför allt prisstabiliseringen.

LENNART SCHÖN är professor vid Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet. Sin forskning har han främst ägnat åt strukturell förändring och industriell utveckling.

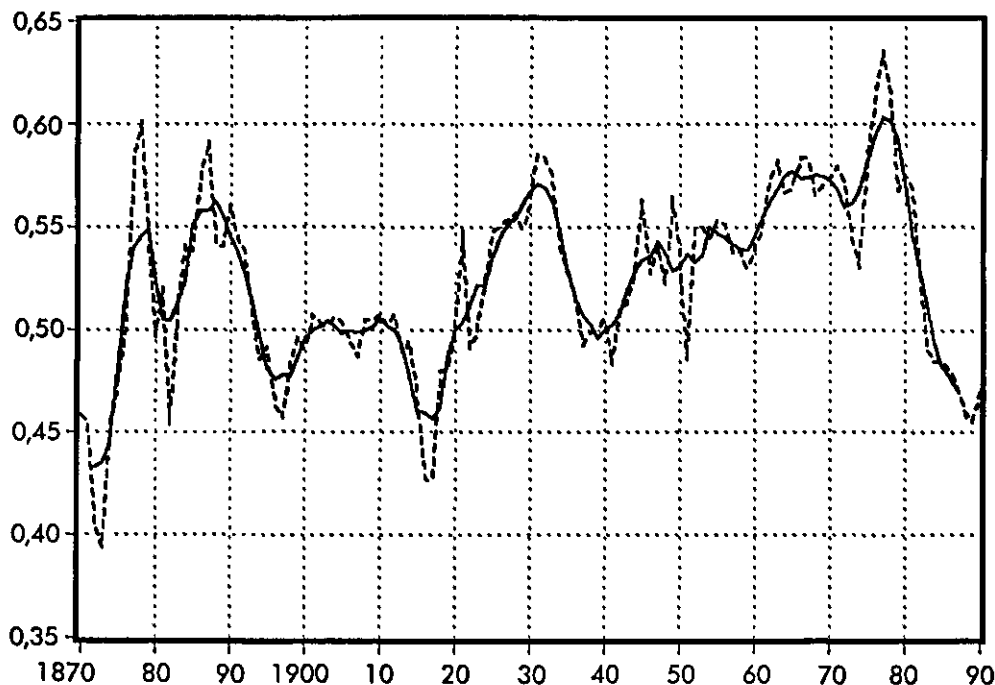
En strukturell rytm

Sedan mitten av 1800-talet har svensk och internationell ekonomi med påfallande regelbundenhet råkat in i strukturkriser. Sådana kriser vänder utvecklingen i nya banor vad gäller tillväxtens innehåll, marknadsinriktning, politiska och institutionella förhållanden. Dessa har inträffat med ungefär 40 års mellanrum – i slutet av 1840-talet, i början av 1890-talet, i början av 1930-talet och nu senast vid mitten av 1970-talet. Förloppet kring strukturkriserna har varit likartat i flera avseenden. Kriserna har föregåtts av tilltagande konkurrens på en vidgad världsmarknad och av rationaliseringar med starkt stegrad produktivitet. Kriserna har följts av omvandling då betydelsefulla innovationer spridits genom ökade långsiktiga investeringar i nya företag, i anläggningar och infrastruktur medan den ekonomiska politiken getts ny inriktning och de politiska relationerna mellan nationerna förändrats.

I detta skeende har många faktorer varit inbegripna. En illustration ges av löneandelen inom industrin. Under de senaste 120 åren har löneandelen kulminerat vid tre tillfällen, nämligen i samband med strukturkriserna kring 1890, 1930 och 1975. Därefter har den fallit brant och be-

* Artikeln bygger på forskning som företrädesvis finansierats från Riksbankens Jubileumsfond.

Figur 1 Lönernas andel av industrins förädlingsvärde 1870–1990. Årliga tal och femårs löpande medeltal.

Källor: Jungentfelt [1966], Schön [1988], Didriksson [1992].

stått på en lägre nivå under cirka 20 år för att sedan stiga till en hög nivå under ett drygt årtionde före strukturkriserna.

Vid strukturkriserna har således inkomstfördelningen mellan kapital och arbete ändrats och industriföretagens lönsamhet har ökat. Detta har åstadkommit på olika vägar. Olönsamma företag har slagits ut eller rationaliserats medan utrymmet ökat för nya tillväxtriktningar med bättre lönsamhet. Sådana processer, som ger upphov till nya tillväxtsammanhang, tar emellertid tid och krisen ger bara initiala impulser i denna riktning. Förändringar i ekonomisk politik och i pris- och löneutveckling har förmodligen haft större omedelbar betydelse för löneandelen. Vid kriserna har inkomstfördelningen ändrats av politiska åtgärder, då tullar införts eller växelkursen ändrats.

Vidare har prisstegringar följt. De kan ha initierats av de ekonomiska-politiska åtgärderna men omvandlingen har förenats med kreditexpansion och långsiktiga investeringar, som drivit på ökningen av prisnivån. Samtidigt har takten i lönestegringarna reducerats i jämförelse med före krisen.

Den höga löneandelen under det dryga årtiondet före strukturkrisen anger då att lönsamheten inom industrin försämrats. Konkurrensen från världsmarknaden har tilltagit. Investeringarna har blivit alltmer kortsiktigt inriktade på rationalisering och produktiviteten har vuxit starkt. Prisinivån har stabiliserats eller fallit samtidigt som reala inkomster för de lönarbetande ökat betydligt. Den tidigare periodens dominerande positiva omvandlingstryck för industriföretagen har således förbytt

i ett negativt tryck – både från världsmarknaden och från arbetsmarknaden – vilket lett till investeringar för att omgående stärka konkurrenskraften.

Strukturkriserna blir taktslag i den industriella kapitalismens utveckling internationellt. De avgränsar strukturella perioder på cirka 40 år, vilka följt ett förlopp enligt modellen kris – omvandling – rationalisering – kris. I förloppet samverkar reala, finansiella och politiska faktorer.

Inom denna strukturcykel kan emellertid även två 20-årscyklar urskiljas som vardera består av en omvandlings- och en rationaliseringsfas. Den första 20-årscykeln har haft en relativt lång omvandlingsfas som i hög grad varit hemmamarknadsinriktad. Rationaliseringarna har i denna cykel tilltagit under en ganska kortvarig recession då också nationella kreditssystem satts under press med spridda finansiella kriser, medan behoven av åtgärder för internationell integration ökat. Under den andra 20-årscykeln har det internationella utbytet ökat i betydelse och industrialiseringen spridits. Samtidigt har omvandlingsfasen varit kortare och efter en kulmination i investeringarna har rationaliseringarna tilltagit under en relativt lång period (10–15 år), vilken följts av den internationella strukturkrisen som också varit förbunden med en internationell skuldcrisis.

Det tidiga 1990-talets recession är i detta perspektiv slutfasen av den hemmaorienterade 20-årscykel som följt efter 1970-talets strukturkris. Situationen rymmer nationella finansiella kriser och en rad konflikter kring den internationella integrationens lösningar, men den rymmer också – med utgångspunkt från den historiska erfarenheten – möjligheter till en vidgad internationell expansion under senare delen av 1990-talet på grundval av 1980-talets förnyelse. Om de möjligheterna skall tas tillvara beror dock i högsta grad på aktörernas handlingar under de närmaste åren.

Strukturcykelns bakgrund

Strukturcykeln för tankarna till de djärva hypoteser om cirka 50-åriga cykler (*long waves*) i industrisamhällets utveckling som under mellankrigstiden framfördes av tex Kondratieff och Schumpeter och till de observationer av en cirka 20-årig cykel (*long swings*) som Kuznets gjorde. Under efterkrigstiden försvann hypoteserna om långa cykler ut i ekonomiämnets marginaler. Krisen på 1970-talet bidrog emellertid till ökat internationellt intresse för långa cykler. Forskningen har dock överlag haft ett svagt empiriskt underlag.

Den forskning kring strukturell förändring som sedan slutet av 1970-talet bedrivits vid Ekonomisk-historiska institutionen i Lund, skiljer sig i några avseenden från den gängse internationella. Lunda-forskningen har sålunda skapat ett omfattande underlag av långa serier för olika delar av ekonomin, som gör det möjligt att skapa strukturella variabler vilka belyser relationer och beteenden under olika skeden. I flertalet fall är det fråga om serier för svensk ekonomi från början av 1800-talet till idag.

I denna forskning har också den ekonomiska historiens metodik och dess frågor om de långsiktiga förloppens sammanhang och drivkrafter förenats med en svensk tradition i analysen av ekonomisk omvandling – en tradition främst representerad av Erik Dahmén och Ingvar Svennilson. Dahmén's begrepp utvecklingsblock har intagit en central plats. Den primära egenskapen i utvecklingsblocket är komplementariteten i förändringar kring viktiga innovationer – dvs ökade kapacitetsbehov på en rad komplementära områden till följd av kapacitetsökning på ett innovationsområde. Komplementariteten tenderar att skapa obalanser inom utvecklingsblocket, vilka blir riktmärke för ytterligare investeringar och utgör drivkraft för det expansiva förloppet. Förskjutningarna i kapacitetsbehoven kan antingen förutses av centrala

entreprenörer och finansärer (utvecklingsblock *ex ante*) eller formedlas genom relativa prisförändringar på marknaden (utvecklingsblock *ex post*).

För Svenilson var omvandling och rationalisering de två centrala inslagen i tillväxten. Han såg omvandling och rationalisering som två i stort sett parallella förlopp men med tyngdpunkten förlagd på var sin sida av konjunkturcykeln. Under konjunktturnedgången skulle rationalisering med ökad effektivitet inom givna verksamheter skapa resurser för mera expansiv förnyelse i den följande konjunkturuppgången. Mot bakgrund av en analys av 1920-talets bristande omvandling i Europa utvecklade Svenilson modellen för strukturrationalisering – en slags planerad förnyelse som blev ett av inslagen i efterkrigstidens svenska modell för den ekonomiska politiken.

Den arbetsdelning mellan omvandling och rationalisering, som Svenilson såg över konjunkturcykeln, har genom lundaforskningen emellertid visat sig gälla också över langre cykler i industrisamhällets utveckling. Nya perspektiv på det strukturella förloppet presenterades i Krantz & Schön [1983] med bl a skilda trender för investeringskvot, investeringsinriktning och marknadsinriktning under omvandlings- respektive rationaliseringsperioder. Empiri och analys har senare utvecklats kring samspelet mellan investeringar, kreditmarknad, statskulds politik och prisutveckling i Schön [1989a, c], 20-årscyklar i kapitalrörelser (Schön [1989b]) och i byggnationen (Petersson [1990]), trender i relativa priser (Ljungberg [1990]), innovationsspridning och produktivitetsförändringar inom industrin och dess förhållande till relativ prisförändring (Schön [1990]) samt förhållandet mellan strukturcykeln och 20-årscyklerna (Schön [1991]).

Den komplementaritet mellan olika verksamheter, som begreppet utvecklingsblock ger uttryck för, spelar en nyckelroll för förståelsen av de struktu-

rella cyklerna. Under omvandlingen har förnyelsen inom olika områden – inom produktionen, inom finansiell sektor, inom den ekonomiska politiken och i internationella relationer – varit stark, medan omvänt stabiliteten i alla relationer varit utmärkande drag för perioderna av rationalisering och effektivitetsökning. De följande avsnitten belyser detta samspel mellan några faktorer i strukturcykeln.

Från basinnovationer till processinnovationer

Under omvandlingen efter strukturkriserna har ett antal betydande innovationer spridits företrädesvis inom områdena kraft och kommunikationer. Innovationerna har haft vidsträckta verkningar och varit förbundna med förnyelse av produkter, anläggningar, lokalisering, infrastruktur, finansiering och institutioner – samband som konstituerat utvecklingsblocken kring innovationerna.

Från 1850-talet kom järnvägsbyggnadet att utgöra centrum i ett sådant block tillsammans med bl a järn- och stålindustrins modernisering och spridningen av mekaniserade fabriker. Under 1890-talet kom genombrottet för elmotorn och förbränningsmotorn som drivkraft inom industrin som samtidigt fick en mera sofistikerad karaktär och försköts till städerna. Från 1930-talet kom nationell elektrifiering, bilism, ett nytt boende samt en växande tjänsteproduktion att prägla utvecklingen, medan 1970- och 1980-talen haft den mångfaldigt vidgade användningen av elektroniken och nya kunskapsintensiva verksamheter inom både industri- och tjänstesektor som centrum för förnyelsen.

Innovationsspridning är svår att belägga empiriskt men förloppet belyses bl a i en analys av industrins elutnyttjande 1890–1990 (Schön [1990]). Under omvandlingsperioderna har industrins elförbrukning ökat markant. Medan förnyelse

inom industrin öppnat vägen för spridningen av ny energiteknik, har innovationer på elkraftens och elutnyttjandets område varit en väsentlig del i de nya utvecklingsblocken. Under perioderna av rationalisering har däremot effektivitetsökningen i utnyttjandet av alla resurser, inbegripet elkraften, satt sin prägel på utvecklingen. Rytmen har varit karaktäristisk – från kapacitetsökning inom nya områden till effektivare utnyttjande av den ökade kapaciteten.

Rationaliseringen har emellertid lett till att innovationer med stora framtida potentialer införts i produktionsprocesser för att sänka kostnaderna inom de givna verksamheterna. Således infördes elkraften för belysning på 1880-talet för att intensifiera arbetet vid de mekaniserade fabriker, småmotorer i enkeldrift för att rationalisera 1920-talets verkstäder och elektronik i stora anläggningar under 1960-talet för att automatisera processer. Föga kunde man då förutse de vida verkningar dessa innovationer skulle få, då de efter strukturkriserna kom in i nya sammanhang.

Från svag till stark produktivitetstillväxt

Växling mellan omvandling och rationalisering har också varit märkbar i produktivitetstillväxten. Under perioderna av omvandling har produktivitetstillväxten inom branscherna varit förhållandevis svag. Det har helt enkelt tagit tid att få omfattande förnyelse effektiv. De obalanser som präglar omvandlingen – med snabbt vidgade användningsområden för innovationer som ställer nya krav på komplementära verksamheter och på kunskapsutveckling och utbildning – har bromsat effektivitetsvinsterna. Behoven av kapacitetsökning har istället ökat efterfrågan på arbetskraft, särskilt på arbetskraft med ny kompetens. Samtidigt har emellertid produktivitetstillväxt genom omallokering av arbetskraft till nya

Tabell 1 Årlig procentuell förändring i arbetsproduktiviteten inom branscher (a) och som resultat av förändringar i branschstruktur (b) samt årlig procentuell förändring i sysselsättningen för arbetare (c) och tjänstemän (d) inom svensk industri 1890–1987.

	a	b	c	d
1890–1910	2,0	0,6	3,3	6,6
1910–1933	2,6	0,1	0,2	2,1
1933–1954	1,8	1,1	1,6	5,6
1954–1973	5,9	0,5	-1,1	1,4
1973–1987	2,8	0,5	-2,8	-1,5
1890–1987	3,1	0,6	0,6	3,4

Källa: Schon [1990].

branscher varit betydande. I de nya tillväxtbranscherna har också sysselsättningen av tjänstemän ökat kraftigast.

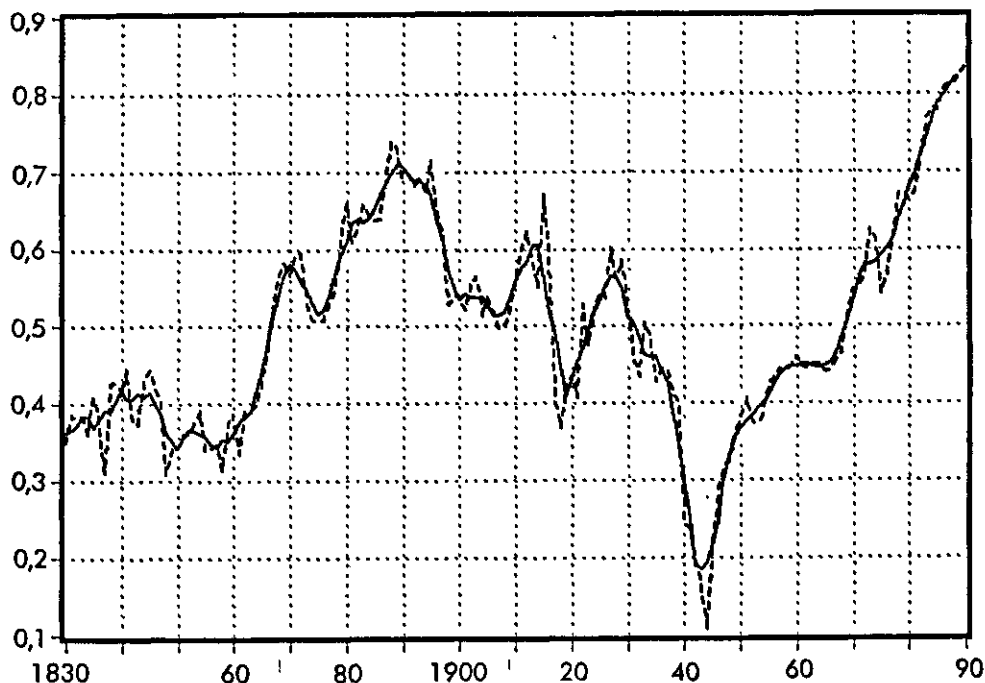
Under rationaliseringsperioderna har däremot den strukturella stabiliteten varit påtaglig. Standardisering och specialisering av produkter, processer och kunskap och ökade kortsiktiga investeringar inom givna verksamheter har lett till snabb produktivitetstillväxt inom branscherna. Efterfrågan på arbetskraft har då stagnerat eller minskat – samtidigt som alltså löneandelen ökat avsevärt. (Tabell 1)

Utvecklingen under 1980-talet avviker från tidigare omvandlingsperioder med en svagare utveckling för industrisysselsättningen och relativt svag effekt på produktiviteten av omallokering. Dessa aspekter på 1980-talet tas upp i följande avsnitt.

Från hemmamarknad till export

Efter strukturkriserna kring 1850, 1890 och 1930 har hemmamarknadens betydelse ökat för industrin. Förskjutningen från export till hemmamarknad efter en strukturkris kan ses ur två synvinklar. Å ena sidan har krisen haft sitt centrum i

Figur 2 Industriell export i relation till industrins förädlingsvärde 1830-1990. Fasta priser, prisnivå 1910/12. Årliga tal och femårs löpande medeltal.

Källor: Schön [1988], Statistiska meddelanden N.

etablerade exportindustrier och den har dessutom på olika håll lett till reaktioner som försvårat handelsutbytet. Å andra sidan har den förnyelse, som inletts från krisen, i hög grad skett i mindre skala och varit inriktad på nära marknader och med en låg grad av specialisering. Nyetableringen av företag har varit omfattande. Därtill har det ökade efterfrågetrycket på hemmamarknaden i samband med omvandlingens expansiva investeringar styrt resurser från exportindustrin.

Exportens ökade betydelse för industrin under 1980-talet innebär att en del av tidigare mönster brutits. Men detta behöver inte betyda att förnyelsen varit svag utan snarare att industrisektorns position förändrats. Under tidigare omvandling har tillväxten skett inom industrisektorn som efterfrågat mer arbetskraft, inte

minst tjänstemän. Som del i 1980-talets strukturförändring ökade tjänsteproduktionen utanför industrin men då till stor del av tjänster som var relaterade till industrins behov vid införande av nya produkter, nya system etc (se Eliasson [1991]). Förnyelse med tjänsteföretag inriktade på hemmamarknaden och intensiv byggnadsverksamhet kring de nya navet för en förväntad tillväxt präglade i hög grad 1980-talet. En parallell utveckling återfinns för övrigt under 1850-talet, då exportens betydelse ökade inom jordbruk och skogsbruk samtidigt som hemmamarknaden blev viktigare för den nya och växande industrisektorn.

Under den andra delen av strukturcykeln har exportens betydelse ökat. Framöver skulle detta innebära en ökad export från såväl industri- som tjänstesektor.

Samtidigt med exporttillväxten har under tidigare skeden konkurrensen ökat, investeringarna blivit mera effektivitetsinriktade, specialiseringen och koncentrationen tilltagit, produktivitetssökningen accelererat och lönernas andel av industrins inkomster stigit. Under dessa "glada decennier" – 1880-tal, 1920-tal, 1960-tal – har konsumtionsutrymmet ökat och den tidigare industriella förnyelsen har burit frukt i en standardiserad förnyelse av vardagslivet.

Det kritiska omslaget

Omslaget från hemmamarknads- till exportinriktning har skett 10–15 år efter strukturkrisen; dvs under senare delen av 1860-talet, under åren före 1910 och på 1950-talet. Dessa år av recession eller låg tillväxt har utgjort slutfasen av den hemmamarknadsbaserade omvandlingens 20-årscykel. Hemmamarknadens expansiva kraft har avtagit och konkurrensstrycket ökat samtidigt som svenska och utländska tillväxtföretag vidgat sina marknader.

Under dessa kärva villkor har en stor del av omvandlingens omallokering av arbetskraft till mer produktiva verksamheter skett. Medan förnyelsen blivit effektivare har gamla verksamheter förlorat det hägn som ett allmänt efterfrågetryck medfört. Strukturuomvandlingen har intensifierats och mindre konkurrenskraftiga verksamheter slagits ut. Uppenbarligen befinner vi oss idag i den logiska slutfasen av 1980-talets omvandling. Jämförelser med omvandlingskraften i tidigare förnyelse bör följaktligen avvakta utgången av dagens förlopp.

Detta är ett kritiskt skede med ökad utslagning samtidigt som kraft behöver samlas för ny expansion med internationell inriktning. I detta läge har behovet av effektiva finansiella och politiska institutioner ökat både nationellt och internationellt, något som samtidigt belyser omvandlingens verkliga bredd.

Samspelet mellan realekonomi, finan-

ser och ekonomisk politik är en integrerad del av cyklerna. Omvandling med ökade investeringar i nya produkter, anläggningar, infrastruktur och kunskap har ställt ökade anspråk inte bara på krediter utan även på institutionella förändringar anpassade till tillväxtens nya riktningar. Den svenska utvecklingen under 1980-talet med fornyelse inom finanssektorn och kreditexpansion samt med en upplösning av den tidigare "svenska modellen" för ekonomisk politik faller väl på plats i detta mönster.

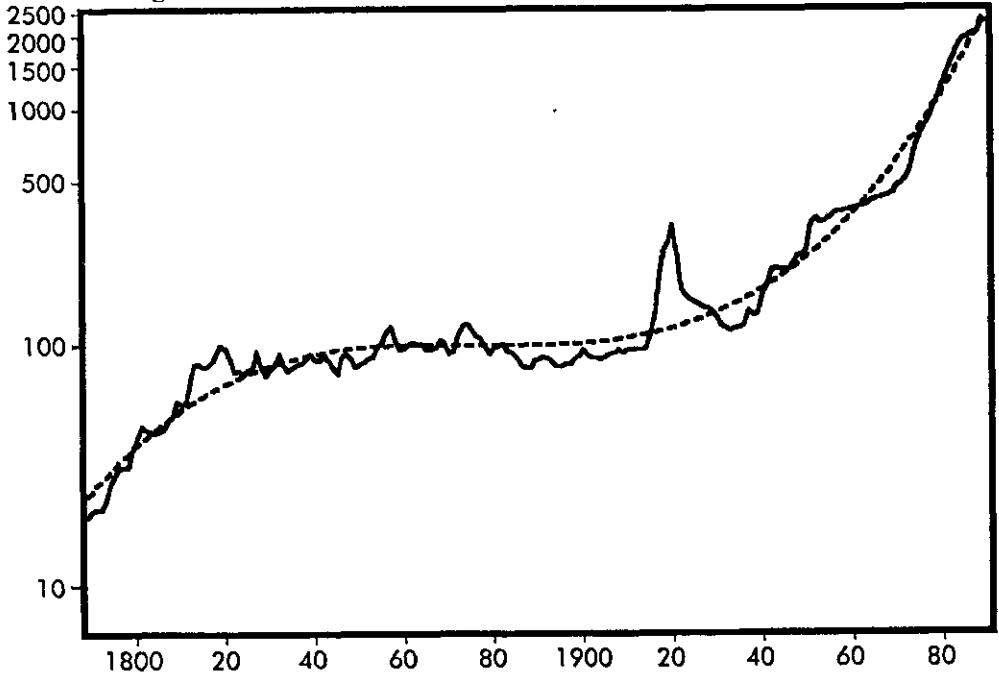
Från prisstegring till prisfall

Under varje omvandlingsperiod har finanssektorn förändrats och kreditgivningen expanderat, dvs krediterna har ökat snabbare än sparandet. Staten har bidragit med en expansiv skuldpolitik – bl a för att finansiera infrastrukturella investeringar – och har då placerat sin skuld så att övrig kreditgivning inte begränsats. Staten har alltså ökat penningmängden genom utlandsupplåning, genom upplåning i Riksbanken ("via sedelpressarna") eller genom kortfristig upplåning i affärsbankerna mot skuldbevis med hög likviditet.

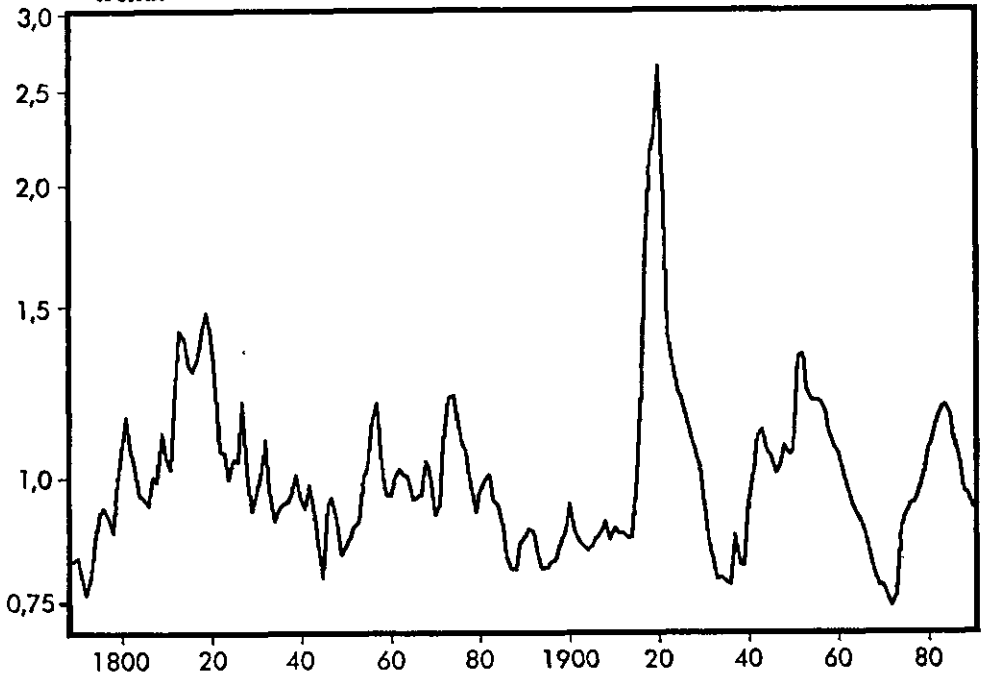
Efter den stora upplåningen under den utdragna svenska strukturkrisen i slutet av 1970-talet forde staten emellertid en mera restriktiv skuldpolitik under 1980-talet. Detta motverkades dock gott och väl av kreditexpansionen inom den avreglerade finanssektorn.

Under perioderna av rationalisering i strukturcykelns senare del har de omvända förhållandena rått. Med en svagare investeringsutveckling och allt mer kortiktig effektivitetsökning har efterfrågeökningarna på krediter mattats. Amorteringar och ökad inlåning från allmänheten då inkomstnivån höjts har lett till förbättrad likviditet inom finanssektorn. Också staten har kunnat konsolidera sin ställning. Inkomsterna har ökat vilket möjliggjort en mera restriktiv budgetpoli-

Figur 3 Prisindex för svenska industriprodukter 1789–1990. Nivån 1910/12=100. Årliga tal och trend.

Figur 4 Prisindex för svenska industriprodukter 1789–1990. Årliga tal i relation till trend.

Källor till Figur 3 och 4: Jörberg [1972], Schön [1988], SOS Industri.

tik samtidigt som tidigare upptagen skuld kunnat fonderas genom ökad tillgång på långsiktigt sparande, bl a i pensionsfonder.

Växlingarna mellan kreditexpansion med svag produktivitetsökning och kreditkontraktion med stark produktivitetsökning har orsakat karaktäristiska vågrörelser i prisutvecklingen. Omvandlingsperioderna har kännetecknats av inflation medan rationaliseringsperioderna uppvisat deflation eller försvagat inflationsstryck – det senare gäller rationaliseringsperioden under den keynesianska epoken då medvetna ansträngningar gjordes att i enlighet med den svenska modellen använda den ökade tillgången på sparande till förnyelse på många samhällsområden.

Mot nationella finanskriser...

Den första 20-årscykeln i strukturcykeln har under sin förhållandevis långa omvandlingsfas präglats av nationella kreditexpansioner inriktade på de nya naven i utvecklingsblocken och de nya tillväxtregionerna. Med den ökade lonsamheten, prisstegringarna och efterfrågetrycket har tillgångarna kring tillväxtens knutpunkter ökat i värde. En snabb innovationsutveckling och samtidiga flaskhalsar – i synnerhet kring mera resurskrävande och trögrörlig produktion – har också bidragit till stora relativa prisförändringar under omvandlingsfasen. Förväntningarna, spekulativen inför framtida möjligheter har vuxit. I recessionen har nationella kredit-system satts under press där den tidigare expansionen varit stark, där förväntningarna på avkastning ställts alltför nära i tiden och där spekulativen i fortsatt värdestegring på tillgångar drivits långt.

När förnyelsen i de ledande länderna gett en slagkraftigare ekonomi, har konkurrenstrycket ökat och behoven av anpassning och snabbare omvandling vuxit i de länder som tidigare släpat efter. Recessionerna har inneburit en kraftsamling till de konkurrenskraftiga och lett till ökade

krav på effektivitet och internationell anpassning både inom ekonomi och politik. Men omvandlingen har också ökat risken för konflikter i en värld där relationerna mellan nationerna förändrats. Behovet av stabila regler för varors, kapitalets och människors rörlighet har vuxit i en värld där förnyad expansion måste bygga på vidgade marknader, ökat utbyte och integration.

Mot internationella skuldkriser...

Då man lyckats skapa stabila internationella system för handel, finanser och politik – som kring 1870 och vid mitten av 1950-talet – har omvandlingen kulminerat i en mäktig investeringsuppgång. Expansionen har gett effektivare internationella kommunikationer, ökad specialisering inom de nya utvecklingsblocken och accelererad omvandling i de nationer som släpat efter i den tidigare förnyelsen. Den har också gett en spridning av industrialiseringen till nya nationer – nationer som stimulerats till en starkare inriktning på världsmarknaden genom den tidigare ökade efterfrågan på resurser i industriländerna och de därefter sjunkande transaktionskostnaderna för världshandeln.

Denna andra, utåtvända 20-årscykel har följt en annan ordning än den första. Inflationstrycket har varit kortvarigare. Efter 5–10 år har konkurrensen och rationaliseringstrycket förstärkts. Samtidigt har nya industristater med stora inhemska investeringsbehov befunnit sig i en förlängd omvandlingsfas. De stimulerades av omvandlingsperiodens prisstegringar på resurskrävande produkter som stål, råvaror, energi och livsmedel. Kapacitetsökning och avtagande efterfrågeökning under rationaliseringsfasen har emellertid lett till prisfall på dessa produkter. (Se också Rostow [1978]). Kapitalimport har då alltmer fått ersätta exportintäkter i finansieringen av moderniseringen. I industriländerna råder den omvända situationen med ökad sparandetillgång. Industri-

ländernas företag har ökat kapitalexporten som en del i marknadsvidgningen. Samtidigt har kreditgivningen till de nya industristaterna fått ökad betydelse för industrivärldens finanssektor.

Under en tid stabiliseras världsekonomin av denna högre expansionstakt i industrialiseringens nya områden. Tillväxten kan därigenom foras längre. Men med en växande skuldbörda tvingas de nya staterna att öka sin export och bli mer återhållsamma med investeringar. Utbuds- och efterfrågeförskjutningar i synnerhet på de tunga, investeringskänsliga och trögrörliga branschernas marknader blir följd. Strukturkrisen vävs samman med en annalkande internationell skuldcrisis.

Kriserna har föregåtts av korta men intensiva konjunkturuppgångar i industriländerna där man efter år av rationaliseringar funnit tiden mogen att satsa mera offensivt – men till stor del i gamla banor. Så var det 1888/90, 1927/29 och 1972/73. Då har de finansiella och strukturella påfrestningarna lett över i akuta strukturkriser.

Så har cirkeln slutits men i en värld som var gång ställt nya krav på och nya utgångspunkter för förändring och förnyelse.

Perspektiv från strukturcykeln

Strukturcykeln är en generalisering som bygger på iakttagelser från den ekonomiska historien. Den ger en annorlunda syn på drivkrafterna i den ekonomiska utvecklingen än den förhärskande jämviktsanalysen. I strukturcykeln ger obalanser den fundamentala kraften för expansionen i en lång cyklisk rörelse där betoningen förskjuts från komplementaritet till konkurrens, från lång till kort sikt och från centrum till periferi till dess att den expansiva kraften i strukturen förklingat och krisen bereder vägen för ny expansion under förändrade villkor.

Strukturcykeln ger också andra perspektiv på den ekonomiska politiken än

de som idag kommer till uttryck i strävan efter balans mellan sparande och investeringar för att avveckla ett "keynesianskt" inflationstryck. Dagens situation är kritisk, då 1980-talets omvandling med den slutliga upplösningen av den gamla världsordningen skall läggas till grund för en ny internationellt inriktad expansion. Situationen är jämförbar med den som rådde kring 1870, 1910 och 1950-talets mitt. Kring 1870 och vid mitten av 1950-talet skapades internationella system som medgav kreditexpansion – inom ramen för fasta växelkurser – och kulmination i tillväxten med ökad internationell specialisering och vidgad industrialisering. Kring 1910 tog istället konflikterna överhanden. Varje epok belyser på sitt sätt penningpolitikens och prisutvecklingens sammanhang med både realekonomiska och institutionella faktorer.

Under guldstandardens epok var prisstabiliteten betydande även om omvandlingsfasen mellan 1850 och 1875 såg en inflation på cirka 50 procent. Denna förhållandevis goda balans mellan investeringar och sparande under en dynamisk investeringsperiod på industrins område hade emellertid till stor del sin bakgrund i realekonomiska förhållanden. De expansiva investeringarna ledde till stora relativa prisstegringar på råvaror och livsmedel med ökade inkomster för producenter med hög sparbenägenhet (framför allt franska och tyska bönder). De kunde till stor del dra nytta av tidigare genomförda investeringar i ny organisation och infrastruktur. Sparandet leddes i växande utsträckning till investeringar utanför Europa med effektivare försörjning av råvaror och livsmedel som följd. När resultatet av sparandet visade sig i fallande livsmedelspriser under 1880-talet, drev samma bönder igenom jordbrukstullar. Tullarna bidrog till det då spannmålsexporterande Argentinas obestånd, vilket utlöste 1890-talets struktur- och skuldcrisis – en nog så aktuell problematik.

Kring 1910 misslyckades ett Europa

präglad av ökad rivalitet mellan de ledande industriländerna, av växande sociala konflikter inom de nya industrisamhällena och av sönderfallande välden i öster att skapa den integration, som kunde ha lett 1890-talets maktiga industriella förnyelse vidare. Istället kom kriget med en perverterad kreditexpansion som tillsammans med krigsuppgörelsens skadestånd och den hårda penningpolitiken från 1920 slog sönder den internationella kapitalmarknaden – en situation som enskilda finansmän med internationella kontakter kunde utnyttja. Men med kapitalbristen och desintegrationen förmenades Europas nya stater möjligheter till modernisering och dess industriländer en framgångsrik specialisering. I krisen kring 1930 föll den industriella historiens mest misslyckade strukturella bygge samman.

I expansionen från 1950-talet stod staten centralt i de stora utvecklingsblocken i industriländerna. Samtidigt ledde i nya stater den ökade efterfrågan på råvaror och den vidgade industrialiseringen till stora investeringar. Investeringarna löpte före sparandet och inflationstrycket bestod – om än försvagat – också under rationaliseringsfasen. Detta var den industriella kapitalismens hittills främsta tillväxtepok.

På 1970-talet ökade inflationen kraftigt under några år i samband med krisen för efterkrigstidens strukturer. Den krisen drabbade Sverige hårdare än tidigare strukturkriser. Övergången från kris till expansiv omvandling kom sent och närmast explosionsartat efter devalueringen 1982. Med kreditexpansionen fick inflationen en annan bakgrund. Den sena avregleringen av en finanssektor med otillräcklig kompetens för sina nya uppgifter ökade spekulatjonen och svensk ekonomi tvingades bära en förhållandevis stor del av de europeiska kreditförlusterna i 20-årscykeln slutskede. Kreditförlusterna växte därtill av att en restriktiv penningpolitik fick genomslag under re-

cessionen, vilket förstärkte den "naturliga" kontraktionen.

Politiken för prisstabilisering riskerar då att underminera positionerna för en förnyelse som blott inletts under 1980-talet och att blockera vägen för en ny och vidare expansion. Idag är återigen behovet stort av reell integration byggd på ökad specialisering inom nya tillväxtgrenar och på accelererad förnyelse och modernisering av eftersläpande delar. I historiens omvandlingsförlopp, där stora investeringar gjorts samtidigt på flera områden, har kreditgivningen inte låtit sig snävt begränsas av den omedelbara tillgången på sparande. Nu liksom förr krävs starka och kompetenta finansiella och politiska institutioner som kan överbygga obalanser i tid och rum – till dess att sparandet inom 5–10 år tenderar att växa snabbare än investeringarna då inkomster och konkurrens ökar inom ett vidgat Europa och en vidgat världsekonomi.

Det är inom sådana perspektiv hamnade ur det industriella samhällets dynamik som dagens uppgifter för den ekonomiska politiken borde diskuteras.

Referenser:

- Dahmén, E, [1950], *Svensk industriell företagarverksamhet. Kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919–1939*. IUI, Stockholm.
- Didriksson, M, [1992], "Arbetets lön. En studie av loneandelens utveckling i svensk industri 1952–1989". D-uppsats. Ekonomisk-historiska institutionen, Lund.
- Eliasson, G, [1991] *Produktivitet, vinster och ekonomisk välfärd – hur ser sambanden ut?*. IUI, Stockholm.
- Jungenfelt, K G, [1966], *Loneandelen och den ekonomiska utvecklingen*. IUI, Stockholm.
- Jorberg, L, [1972], *A History of Prices in Sweden 1732–1914*. Vol 1–2. Gleerup, Lund.
- Kondratieff, N D, [1926], "Die Lange Wellen der Konjunktur". *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, s 573–609.
- Krantz, O & Schön, L, [1983], "Den svenska krisen i långsiktigt perspektiv". *Ekonomisk Debatt*, årg 11, nr 7, s 478–486.

- Kuznets, S S, [1967; original 1930], *Secular Movements in Production and Prices*. Kelley, New York.
- Ljungberg, J, [1990], *Priser och marknadskrafter i Sverige 1885–1969. En prishistorisk studie*. Doktorsavhandling. Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet.
- Pettersson, L, [1990], *Svenskt bostadsbyggande 1862–2005. En cyklisk historia*. Byggforskningsrådet, Stockholm.
- Rostow, W W, [1978], *The World Economy. History and Prospects*. Austin.
- Svennilson, I, [1954], *Growth and Stagnation in the European Economy*. UN Publications, Geneva.
- Schon, L, [1988], *Historiska nationalräkenskaper för Sverige. Industri och hantverk 1800–1980*. Skrifter utgivna av Ekonomisk-Historiska foreningen, Lund.
- Schon, L, [1989a], "Svensk statsskuldspolitik genom tvåhundra år". I Dahmén, E (red), *Upplåning och utveckling. Riksgäldskontoret 1789–1989*. Allmänna Förlaget, Stockholm.
- Schon, L, [1989b], "Kapitalimport, kreditmarknad och industrialisering 1850–1910". I Dahmén, E (red), *Upplåning och utveckling. Riksgäldskontoret 1789–1989*. Allmänna Förlaget, Stockholm.
- Schon, L, [1989c], *From war economy to State debt policy*. Riksgäldskontoret, Stockholm.
- Schon, L, [1990], *Elektricitetens betydelse för svensk industriell utveckling*. Vattenfall, Stockholm.
- Schon, L, [1991], "Development blocks and transformation pressure in a macro-economic perspective – a model of long-term cyclical change". *Skandinaviska Enskilda Banken Quarterly Review*, nr 3–4, s 67–76.
- Schumpeter, J A, [1939], *Business Cycles*. McGraw-Hill, New York.